

1850-1914

Dumitru C. Moruzi

DUMITRU C. MORUZI

SCRIERI

Ediție în două volume

2

MOARTEA LUI CAIN (roman)

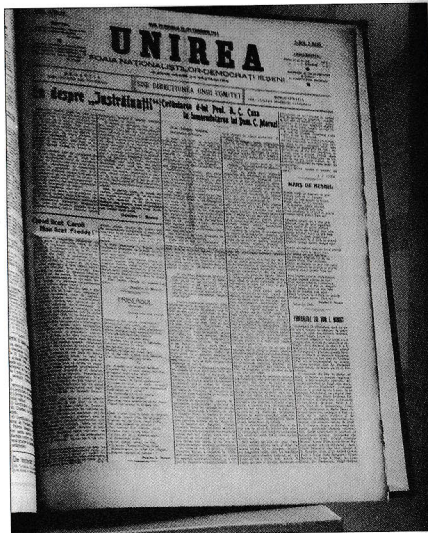
~

NUVELE. MEMORIALISTICĂ.

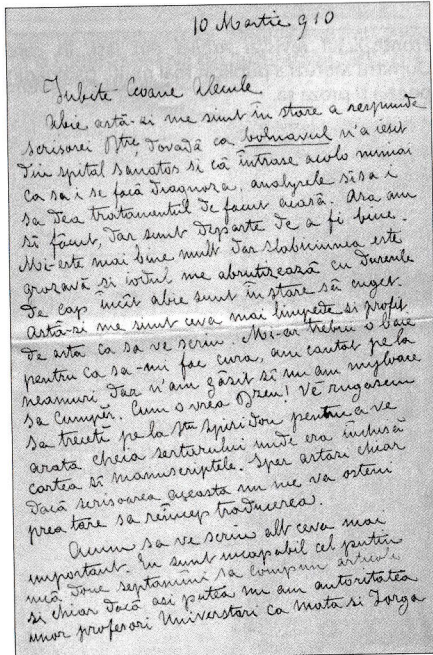
POEZIE. STUDII SOCIALE

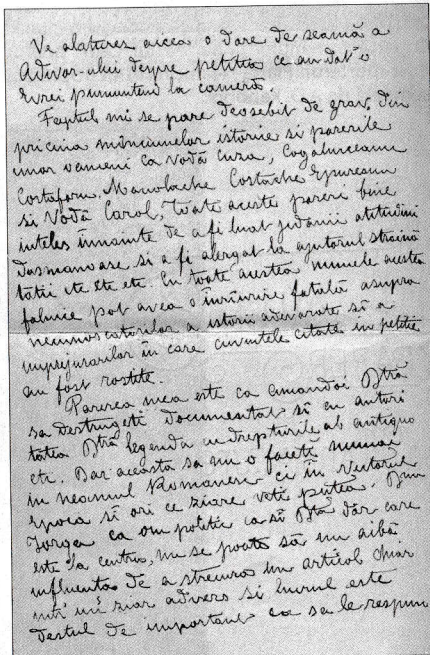
Alexandru C. Cuza, profesor de economie politică la Universitatea din Iași, om politic, prieten și tovarăș de idei al lui Dumitru Moruzi

Frontispiciul ziarului Unirea de la Iași, director A.C. Cuza, în paginile căruia Dumitru Moruzi a desfășurat o largă activitate de gazetar.

Manuscrisul unei scrisori din 1910, adresată de Dumitru Moruzi bunului său confident A.C. Cuza.

CUPRINS

MOARTEA LUI CAIN

Prefață (A.D. Xenopol) 6

Partea I. ASFINȚITUL UNUI MARE LEAT 7

    Capitolul I. Șesul Prutului 7

    Capitolul II. Tabietul de dimineață al unui velit boier 12

    Capitolul III. Gospodăria boierească 21

    Capitolul IV. Nevinovăția unui copil 29

    Capitolul V. O zi la curtea din Vultureni 36

    Capitolul VI. Primii pași spre lumină 50

    Capitolul VII. În care Ghiță învață mai multe lucruri bune, dar rele și mai multe 57

    Capitolul VIII. Cearta dintre două spițe 68

    Capitolul IX. Fățarnicia unui copil 78

    Capitolul X. Sfârșitul unui boier mare 84

Partea a II-a. RĂSĂRITUL UNUI LEAT NOU 95

    Capitolul XI. Avânt spre rău 95

    Capitolul XII. Pe aceeași cale 105

    Capitolul XIII. Eroul nostru la gurile Dunării 111

    Capitolul XIV. Pribegire prin străini 116

    Capitolul XV. Dragoste și frăție internațională 122

    Capitolul XVI. Reîntoarcerea în țară 126

    Capitolul XVII. Ațâțări criminale 136

    Capitolul XVIII. Răsculații la Vultureni 146

    Capitolul XIX. Blestemat de părinți! Judecata și blestemul fraților! 156

    Capitolul XX. Moartea lui Cain 164

NUVELE. MEMORIALISTICĂ

Întâmplare petrecută înainte de dezrobirea țișanilor 176

Niță-surugiul 179

Pe malurile Răutului 183

Părintele Ioniță 192

Starostele Toader de la Dănuțeni (Basarabia) 199

Cucoana Elencu cămărășița	205
Costache Velisariu la stăpân	213
Cuconu Costache Velisariu, mare proprietar și om politic	220
Moș Ilie Mazilu, din neamul lui Stroia	226
Conu Nastase	236
Pe viscol	246
Aghiotantul generalului	256
Proorocul	263
Curtea domnească din Iași, Ulița Mare și Podul Verde	269

POEZIE (Cântece basarabene)

Marșul răzeșilor din Basarabia	326
Doina mazilului	328
Dorul basarabeanului	331
Basarabeanca	332
Bulgăreasca	333
Hora Basarabiei	335
Pribeagul	336
Un cânt al Gintei Latine	337
Durere	340
Soldatul	340
Marș de rezbel	341
Zâmbet și lacrimi	342
Cum am aflat ce este dorul... ..	343
Odesei	344

STUDII SOCIALE

RUȘII ȘI ROMÂNII	346
Prefață (<i>Nicolae Iorga</i>)	346
Precuvântarea autorului	348
Partea I. RUȘII	350
Capitolul I. Peste Prut	350
Capitolul II. Poporul rus	354
Capitolul III. Înalta aristocrație și curtenii	359
Capitolul IV. <i>Dvoreanstva</i> și mica noblețe de neam	364
Capitolul V. <i>Grajdanstva</i> și <i>meșceanstva</i> . Omul banului	368
Capitolul VI. Ovreul	373
Capitolul VII. Aleksandr Mihailovici	379

Capitolul VIII. Ochire istorică asupra poporului polonez	382
Capitolul IX. O ochire asupra istoriei velicorușilor	385
Capitolul X. Nikita Ivanovici	393
Capitolul XI. Rutenii sau malorosienii	396
Capitolul XII. Griciko Golubenka	399
Capitolul XIII. Oștirea rusească	401
Capitolul XIV. Stepan Ignatici <i>ruski soldat</i>	407
Capitolul XV. Un ultim cuvânt	411

Partea a II-a. ROMÂNII .....

Capitolul I. 1812–1877. Țarismul sub Alexandru I, Nikolai Pavlovici și țarul liberator	413
Capitolul II. 1877–1905. Țarul liberator de popoare, Alexandru al III-lea, Nikolai al II-lea	418
Capitolul III. Basarabia de la 1812 până la 1905	426
Capitolul IV. Despre țăranul basarabean, temelia neamului	430
Capitolul V. A doua treaptă: târgovețul	437
Capitolul VI. A treia treaptă: boierimea	440
Capitolul VII. Încheiere	446

PROBLEMA JIDOVEASCĂ ȘI POPORUL ROMÂN .....

NOTE	473
ADDENDA	488
GLOSAR	496
BIBLIOGRAFIE	502
ICONOGRAFIE	507

Editat cu sprijinul Ministerului Culturii.

Volumul 2 cuprinde romanul „Moartea lui Cain” (1914), nuvelistica și textele de memorialistică, apărute în ziarul *Neamul românesc* și revistele *Arhiva* și *Unirea femeilor române*, poezia adunată în culegerea „Cântece basarabene” (1912) și cea rămasă în diverse publicații periodice, studiile sociale „Rușii și românii” (1906) și „Problema jidovească și poporul român” (1914), precum și o secțiune de note și comentarii la texte, un glosar și o bibliografie.

Responsabil de ediție: *Mihai Papuc*

Corectori: *Maria Cornesco, Angela Golban*

Redactor tehnic: *Nina Duduciuc*

Machetare computerizată: *Anatol Andrițchi*

Copertă: *Vitalie Ichim*

Întreprinderea Editorial-Poligrafică Știința,

str. Academiei nr. 3; MD-2028, Chișinău, Republica Moldova;

tel.: (+373 22) 73-96-16; fax: (+373 22) 73-96-27;

e-mail: prini@stiinta.asm.md; prini-stiinta@yahoo.com

www.stiinta.asm.md

DIFUZARE:

Republica Moldova: ÎM Societatea de Distribuție a Cărții *PRO-NOI*

str. Alba-Iulia nr. 75/1A; MD-2051, Chișinău;

tel.: (+373 22) 51-68-17, 71-96-74; fax: (+373 22) 58-02-68;

e-mail: info@pronoi.md; www.pronoi.md

Toate drepturile asupra colecției „Moștenire”, inclusiv asupra acestei ediții, aparțin Întreprinderii Editorial-Poligrafice *Știința*.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Moruzi, Dumitru C.

Scrieri: în 2 vol./Dumitru C. Moruzi; – Ch.: Î.E.P. *Știința*, 2014 (Tipografia „Centrală”). – (Col.: Moștenire). – ISBN 978-9975-67-923-7

Vol. 2: Romane. Nuvele. Memorialistică. Poezie. Studii sociale. /st. introd., text îngrijit, note, glosar și bibliografie de Vasile Ciocanu și Andrei Hropotinschi. – 2014. – 520 p.

ISBN 978-9975-67-925-1

821.135.1-9

MOARTEA LUI CAIN

Roman social

Prefață

Dimitrie C. Moruzi a cântat cântecul de lebedă în această povestire. Îmi scrisese câteva zile înainte de a muri rugându-mă să-i fac o prefață pentru „Moartea lui Cain”. Răspunzându-i că nu prea mă îndeletnicesc acuma cu critici literare, el stărui din nou cu o mare căldură, încât nu am putut face altfel decât să-i făgăduiesc sprijinul după care manifestă atâta dorință. Îmi pare rău că nu a putut citi rândurile de mai jos pe care le-am scris abia acum, după moartea lui, supravinită așa de nepraznic.

„Moartea lui Cain” este o povestire cu caracter mai mult social decât de roman, încât sub forma narativă se ascunde o cercetare sociologică. Este desfășurarea vieții unui tânăr luat din mediul lui țărănesc și aruncat în sfera jumătății de cultură pe care și-o însușesc atâția oameni de la noi, brumă de învățătură ce-i scoate numai din sfera sănătoasă din care răsar, fără a-i transporta în acea dătătoare de roade a adevăratei civilizații, ci numai cât îi descumpanește, le strică mintea cu idei necoapte culese din marele noian al năzuințelor socialiste, care fac din ei niște dușmani ai societății omenești, așa cum au frământat-o și vor frământa-o veacurile, și ai neamului din care fac parte.

Așa s-a întâmplat lucrul cu Ghiță Dudău, eroul romanului lui Moruzi. Deși patima sexuală, sarea și piperul tuturor romanelor, nu apare deloc în povestirea autorului, romanul lui se citește cu interes, căci este desfășurarea unei vieți și viața este totdeauna interesantă prin ea însăși.

Fața aleasă de Moruzi este luată înadins din mijlocia oamenilor de rând, tocmai pentru că el a voit să încondeieze un tip, și nu un caracter. Moruzi a voit să arate efectele rele ale unei culturi nerumegate asupra capetelor nepregătite pentru primirea ei. Fiind dată această temă, modul cum autorul a dezvoltat-o și expus-o este vrednic de laudă.

Scrisă într-o frumoasă și neaoșă limbă românească în care moldovanul apare din toate părțile, lucrarea lui Moruzi cuprinde multe pagini frumoase și înălțătoare, și în ele multe idei sănătoase și adânci, care îi dau și un caracter îndestul de rostit filosofic, nu teoretic și care să se ocupe cu dezlegarea celor ce nu sunt de dezlegat, ci cu întrebări de ordin moral pentru care fiecare are pricepere și înțelegere.

Dim toată scrierea reiese apoi cultura cea variată a minții autorului, care surprinde cu plăcere pe cititor, prin observațiile sale conform cu adevărurile constatate în vremile cele mai nouă.

Îndemnăm pe cei ce iubesc citirea cărților serioase a arunca ochii pe cartea lui Moruzi.

A.D. XENOPOL

Partea I

ASFINȚITUL UNUI MARE LEAT

Capitolul I Șesul Prutului

Frumoasă și întinsă este priveliștea care se desfășură ochilor de pe creasta acelor dealuri, care din vremuri ascund – și la nevoie ar apăra puternic împotriva năzuințelor rusești – mândra și străvechea capitală a Moldovei!

Începând de la șesul Bahluiului, ele se ridică destul de înalte și ierboase, adăpostind pe povârnișurile lor, mai întâi două sățișoare: Cristeștii și Mânzâteștii, care, văzute din Basarabia, par ca două turme de oi cățarate pe coama unui munte; iar, mai departe, încep a se împăduri, cam pe la Coadă Stâncii, până la Stânca Roznovanului, de unde, cotind la stânga, se pierd în depărtarea albastră.

Dacă binevoiți, pentru a începe povestirea noastră, ne vom urca pe creasta acelor dealuri, pe partea împădurită și anume pe acel vârful puțin mai ridicat, ce se află cam la jumătatea drumului dintre Coadă Stâncii și Stânca Roznovanului, așezându-ne sub umbra răcoroasă a doi nuci uriași, unde nu o dată în tinerețele mele m-am așezat pe iarba verde, odihnindu-mă de oboseala vânătoarei.

Priviți:

Jos, la picioarele noastre, șerpuiește, tăcută și visătoare, drăguța și poetică Jijie, când adumbrită de lunci și de păduri, când răcorind fânețe, ogoare și grădinării, când resfrângând în apele sale verzui, albastre sau strălucitoare de raze, mărețul parc al Roznovanului, biserica din Luceni, sălcii, răchite, căsuța țaranului sau curțile Pălădoaei de la Coadă Stâncii, de pe chiar malul apei.

Ridicându-ne privirile mai departe, zărim o altă Jijie mai mare, mai lată, cu apele galbului și tot așa de poetică; adumbrită și ea de lunci nenumărate,

răcorind fânețe și semănături mai mari, ducând în apele sale tulburi vremelnicul ponos de a mai despărți încă două lăstare din același neam!

Această Jijie mai mare este *Prutul*, care a dat numele său celui nesfârșit covor, cusut în mii de flori și tonuri, cu lanuri întinse sau ogoare, cu bălți stufoase și cu păduri întunecoase, care se numește *Șesul Prutului*, pentru că pornind odată cu el, de cum iese din munții Bucovinei, nu se mai oprește în cale și îl însoțește mereu, până hăt... colo... departe, unde galbenele ape care l-au răcorit fără încetare făcându-l să rodească, se amestecă în apele Dunării albastre!

Nu însă o asemenea priveliște uriașă este dată omului ca s-o cuprindă; căci merit ne-a fost de fire, ca mărginite să ne fie și înțelepciunea, și vederea! Totuși, de unde ne aflăm, raza ochiului se întinde pe suprafața unui semicerc alcătuit de mai multe sute de kilometri pătrați.

Să lăsăm dar, la stânga acoperișurile de tablă ale palatului roznovănesc de la Stânca, strălucind sub razele de iunie, precum și biserica din parc, a cărei cruce aurită pare o fărâmă căzută din soare și neajunsă încă bine pe pământ.

Zărim între șerpuiturile Jijiei și ale Prutului așa-numitul șes al Sculenilor, o neînsemnată și posomorâtă părticică a șesului mare, și astfel poreclit, pentru că la capătul lui se află un orașel de graniță numit Sculenii, întretăiat de apa Prutului, fost pe vremuri sub ocârmuirea Moldovei, iar astăzi sub stăpânirea jidanilor. Mai întâlnești, nu-i vorba, și pe o parte, și pe alta, câte o căciulă și un mintean, între sute de halaturi; câte un cinovnic împărătesc certându-se la pod cu dl vameș de la noi; iar pe o ridicătură de mal, câte un *obiesnik*¹ de al împăratului, care, înarmat până în dinți, priveghează cu neîncredere pe blajinul nostru grănicer, care, după vorba cântecului, își spală tihnit și nepăsător *rufele la râu*, după ce și-a rezemat pușca de vreo răchită.

Dar să ne aruncăm privirile mai departe, tocmai peste Prut.

Acolo vezi cum înnegresc, înverzesc sau îngălbenesc, după anotimpuri și până în albastrul zării, arăturile, lanurile sau miriștile ale unei însemnate părți a județului Bălților din Basarabia.

Pe amândouă malurile Prutului se înșir: pe partea basarabeană – satele Petrești, Vasilica, Zagarancea, Berești, Ungheni, Dănuțeni și Valea Mare; iar pe partea noastră – Petrești, Vasilica, Bosie, Ungheni, Țuțora și Oprișani; peste apă zărim Varna și gara orașelului Ungheni Ruși și turlele bisericii de la Dănuțeni, clădită în stil rusesc peste rămășițele unui mare suflet

¹ *Obiesnik* – grănicer rusesc.

de moldovean. Alcătuiind fundul acestui tablou și așa destul de întins, mai *întunec* la răsărit viile vestite de la Dănuțeni și pădurea după care se ascund răzeșii din Citireni – așezați acolo din timpul lui Ștefan-Vodă –, iar câteodată în zilele de tot senine mai albastresc și culmile vestiților codri din *fundul Bâcului*, departe de noi în linie dreaptă cu mai mult de 80 de kilometri, pe când în lat, depărtarea ce o poate cuprinde ochiul este și mai mare.

Acesta este cadrul în care se desfășoară cele mai multe din întâmplările înfățișate în această lucrare și arătate de mine astăzi, sub chipul mai lesnicios al unui roman. Am ales anume cadrul acesta, pentru că am copilărit și am trăit vreme îndelungată într-însul, așa că locurile, lucrurile și *firile* îmi sunt mai bine cunoscute. Nu căutați însă a pune nume adevărate nici pe oameni, nici pe locuri, pentru că vă veți osteni în zadar. Niciunul din satele de pe malul Jijiei nu poartă numele de Vultureni și dacă mai este un sat cu acest nume în apropiere, el este cu totul în altă parte și locuitorii lui nu pot vedea, decât doar în vis, apa drăguței Jijiei și smălțuitul covor al șesului prutean. De asemenea, nicio familie cu numele de Vultur sau Vultureanu nu veți putea găsi în arhondologia țării. Tânărul Ghiță Dudău nici n-a omorât pe nimene, nici s-a spânzurat; poate pentru cuvântul că nici el, nici neam de neamul lui nu s-a născut vreodată. Cu toate acestea, cele povestite mai la vale nu sunt numai niște închipuiri fără rost sau tâlcuire. Satul și curtea boierească din Vultureni, care nu au existat niciodată, le puteți întâlni oriunde în Moldova și chiar în județul Iași. Același lucru l-am făcut și cu oamenii. Niciunul n-a trăit nici existat vreodată sub numele, chipul și în împrejurările arătate de mine; dar felul de a simți, gândi, cugeta, făptui și grăi, pornirile bune sau rele, într-un cuvânt, stările sufletești, aparțin numai treptei sociale din care face parte ființa pe care o descriu și îl puteți întâlni cu înlesnire oriunde, numai moldovean să fie și să facă și el parte din aceste trepte ale societății române.

Acestea odată spuse, să ne reîntoarcem sub umbra celor doi nuci uriași și să ne închipuim că, prin farmecul unei vrăjitorii, depărtarea celor 10 metri care îi despart unul de altul s-ar preface în atâția kilometri, pentru ca să alcătuiască frumoasa și întinsa moșie Vulturenii, care, pornind de la hotarul Șorogarilor, s-ar prelungi pe o lărgime de 10 kilometri până în apa Prutului.

Satul acestei moșii este așezat pe amândouă malurile Jijiei, unite între ele prin un pod, ale cărui scânduri groase joc ca niște clape de clavier, de câte ori vreun car sau o căruță încărcată trece peste ele. Podul acesta ar fi putut,

de altfel, să aibă și parmaclăcuri frumoase și scumpe, de nu s-ar fi gândit sătenii, că doar nu-i lumea chioară ca să apuce pe alătura, și chiar de s-ar întâmpla ca vreun bețiv să cadă în apă și să se înece, cu atât mai bine, că ar scăpa lumea de un rău; așa că deocamdată scăpa comuna de așa cheltuială.

Satul Vulturenii numără până la o sută de gospodării! E sat mare și chiar are reședință de comună. Ba mai are și o școală primară cu patru clase și a cărei obârșie a fost mai înainte un șopron pentru vitele boierești, prefăcut, de către un iudov, în prăvălie-cârciumă; iar, după falimentul acestuia, boierul o dăruie comunei, după îndemnul unui prefect iubitor de carte, ca să slujească, de acum și până în veac, ca locaș de lumină pentru spițele viitoare. În fiecare an, dl primar lipește cu îngrijire școala cu lut galben și, de rămâne, mai dă și pe jos; apoi o dă frumos cu var alb și pe dinăuntru, și pe dinafară; iar pentru acoperământ, mai aduce vreun car, două de paie de la aria lui, mai adaogă ceva prăștini ca să nu ieie vântul paiele, după care, împreună cu dl notar și dl învățător, alcătuieste contul *riparației* și-l înaintează cu raport unde se cuvine. Dl medic de plasă cam zbârnăie câteodată că școala nu-i igienică și că copiii se pot îmbolnăvi. Parcă la părinții lor ar fi mai frumos! Dar cine să se uite la vorbele doctorului? De se îmbolnăvesc copiii n-are decât să-i caute, că de asta-i el doctor; și dacă se întâmplă să moară vreunul, parcă-l întreabă cineva pe dumnealui, că de ce o murit? Ba nu zău, grăind la dreptul, cam de ce ar fi școala mai cilibie decât primăria, care este tot așa de bine îngrijită și cu mult mai mică? Doar contul de *riparație* de este ceva mai plinuț. Că de! E cogeamite reședință de comună și obrazul subțire se ține cu cheltuială. Din an în Paști vine și dl subprefect în *inspecție*. Se zice chiar că s-ar fi oprit în treacăt și un dl prefect ca să-și aprindă țigara, dar nu se mai ține minte sub care regim.

Mai are satul și o bisericuță, care ține minte și de voluntirii lui Ipsilante, cu toate că-i de scânduri, acoperită cu stuf, paie și prăștini naționale. Fie din pricina vechimei ori că vântul de miazănoapte o aplecase cam hăisa, îi au bătut oamenii, ca proptele, niște *șarampoi* cât toate zilele, de jur-împrejur și pe care se reazămă alene și gânditoare. La vreo zece metri de locașul sfânt, spânzură un tacâm de clopote dogite, pe patru stâlpi aplecați tot hăisa ca și biserică și abia în stare să mai susție și cerdacul pe care pâlmarul se urcă zilnic cu frica lui Dumnezeu în sân și zilele în mână. Această frumoasă clopotniță are acoperământ de șindrilă, vă rog! Poate de evlavie; dar poate unde cei patru stâlpi n-ar mai putea susține, pe lângă clopote, cerdac și pâlmar, maldurii de stuf, paiele ude și cuvenitele prăștini. Așa că, uneori, nevoia aduce și răsfățul!

Acest locaș de rugăciune face și mai izbitoare deosebirea dintre el și frumoasa biserică clădită de boier pe creasta dealului, în apropiere de curte; numai în piatră și cărămidă, cu clopotnița făcând parte din trupul bisericii, cu acoperământ strălucitor de tablă și crucile sale poleite cu aur.

Și mai mare este deosebirea dintre curtea boierească cu două cerdacuri înalte – unul dând spre șes, iar altul privind spre munți – cu stâlpii lor de piatră cioplită, cu acoperământul casei de șindrilă, înalt și țuguat după datina veche și scundele căsuțe țărănești din vale, învălitate după chipul clădirilor municipale pe care le-am descris! Unele sunt văruite, ba chiar împodobite cu câte un brâu de sineală albastră, întinzându-se cât ține prispa și în jurul ușii și al ferestrelor mici și pătrate; altele mai sărăcicioase, sunt date numai cu lut, având ferești și mai mici, cu un singur ochi rotund și vârât chiar în tencuială. Doar vreo opt case sunt mai măruțe și învălitate cu șindrilă ca, de pildă: casa părintelui Sofronie, parohul bisericiuței din vremea lui Ipsilante, casa dlui primar de astăzi și a celui de ieri, care așteaptă cu răbdare să devie cel de mâine, și încă a vreo patru-cinci frunțași mai chiaburi. Încolo, toate sunt la fel așa precum vi le arăt aicea. Și cu toate acestea, în acele cocioabe sărăcicioase și ca vai de ele s-au născut, au crescut și acum își duc bătrânețele vitejii din al XIII-lea Dorobanți!

Dacă consiliul comunal nu a putut găsi fonduri pentru zidirea în piatră a edificiurilor municipale și acoperirea lor cu table, pricina a fost că era silit să le întrebuițeze parte la plata funcționarilor și ce rămânea în lucrări de igienă și salubritate publică; și eu zic că bine este ca luxul și estetica să cedeze totdeauna pasul sănătății obștești; mai cu seamă că cheltuielile acestea tot în înființări de posturi și dări de lefuri se încheie toate.

Așa, de pildă: consiliul, în înalta lui chibzuință, a găsit cu cale că, deși praful și băligarul sunt bănuți de mulți ca vătămătorii sănătății, sunt totuși neasămuit mai puțin primejdioși decât pāvajele și asfalturile, care pricinuesc bieților orășeni atâtea cheltuieli zădarnice și bătături. Darămite când se poticnește vreun chefliu pe uliță: nu se umple de sânge, sārmanul? Pe când așa cade pe moale și-și face somnul nesupărat de nimene decât de muște și de țânțari! Pe aceste considerente, consiliul decide ca să se cumpere un dulap cu *medicamente doftoricești*, cu care să se combată urmările vătămătoare ale prafului și băligarului. Dulapul să fie bine amerindat cu *chilină*, șoriceasă, prafuri de tusă, *artăfelnic* și alte *disinfecții*, iar pentru întrebuințarea lor, se vor numi ca agenți sanitari: pe nepotul dlui primar de astăzi, care are două clase gimnaziale, și pe fiul dlui fost primar, care are numai patru clase primare; dar fiind ficiorul unul om cu vază în comună, trebuie *amenajat*, că nu se știe cum să schimbă lucrurile.

Nici străzile nu sunt mai largi de cum trebuie, deși gardurile sunt destul de departe, și de o parte, și de alta a drumului; ciulinii însă, scăieții și iarba holerei umplu așa de bine golurile, încât rămâne abia atâta loc cât poate trece carul. Când se întâmplă să se întâlnească două care față-n față, cel mai puțin încărcat o mai ia ceala prin buruiene; iar românul care sărise din car ca să-și abată boii la o parte își reia locul în liniște, având tot răgazul să se îndeletnicească cu scoaterea din talpa goală și prăfuită a piciorului vreun afurisit de ghimpe intrat mai adânc.

Dar câte comori și miresme nu ascund aceste buruiene?! Câini morți, găini și felurite păsări răposate și ele care de moarte bună, care călcate de vreo căruță...; mai departe un vier cu jugul de gât se resfață în o mocirlă...; sau, mai încolo, fată o scroafă...; apoi o cloșcă își adumbrește puii de arșița soarelui, nu departe de o haită de câini cu limbile scoase și urechile însângerate, odihnindu-se după vreo luptă crâncenă; mai adăogați pentru împărștiera întunericii în nopțile fără lună un fânar pe vârful unui stâlp tricolor care stă smirnă în fața primăriei...; mai puneți și brațele stinghere ale unui scrânciob¹ în fața prăvăliei, cârciuma jupânului Hascal – acel care a adus la faliment pe jidanul de la șopronul boieresc prefăcut în școală primară –, trei fântâni cu cumpănă; cocoțat pe un par, ca un politician pe tribuna parlamentară, vreun cocoș răgușit care sperie cu strigătele sale stoluri întregi de vrăbii și de găini, găștele și rațele satului, îndreptându-se gâgâind și măcăind spre Jijie și veți avea icoana adevărată a satului Vultureni de pe moșia cuconului Costache Vultureanu ot Vultureni, în anul mântuirii 1884, când începe povestirea noastră.

Capitolul II

Tabietul de dimineață al unui velit boier

Nici gând n-avea încă soarele de iunie să răsară de după dealurile Barababiei, când boierul Constantin Vultureanu ot Vultureni apăru în papuci călcați și lungul său halat de vară pe pragul cerdacului cel dinspre Prut. Se opri o clipă în prag și strigă: Mihalache!... de spălat!!

Ca prin farmec se ivi și dl Mihalache camardinerul, îmbrăcat ca un doctor franțuzesc: cu pantaloni și redingotă negri, vestă albă și cravată la fel, cu niște favorite lungi, cărunte și stufoase, dar și cu niște mustăți mai negre

¹ Scrânciob – dulap sau leagăn.

decât pana corbului. În zadar coana Aglăița, nora lui conu Costache, încercase să-l stileze pe Mihalache după bontonul franțuzesc, cerându-i să le radă. Bătrânul încăpăținat nici nu voi să audă de așa ceva, jurând că neam de neamul lui n-a fost actor, și nici el în pușcărie n-a intrat niciodată ca să umble fără mustăți. Această pornire antifranceză avu ca urmare că sufragiul, perdegii și până și vizitiul de capră al cuconiței rămaseră cu mustăți sub frac, ca și sub livrea; doar bucătarul țigan, de era la modă franțuzească, unde-l născuse maică-sa spânatec.

În dimineața aceea Mihalache mai purta pe un umăr un frumos peșchir lucrat din pânză de casă vărgat și înflorit. Într-o mână ținea un lighean turcesc de alamă galbenă ca aurul cel mai curat, având un capac la fel cu o mulțime de găurele pentru scurgerea apei și purtând la mijloc un fel de ceșculiță pe care se sprijinea o bilă de săpun cafeniu mirosind a mosc. În mâna cealaltă, Mihalache purta un ibric la fel ca ligheanul, burtos în partea lui de jos, era cu gâtul lung și cu un burlui subțire și încărjoiat în chip de cap de șarpe.

Conu Costache dădu atunci drumul halatului, își suflecă mânicile până la umăr, apucă soponul parfumat și se umplu de spuma mirositoare până deasupra coatelor sub iscusita îngrijire a lui Mihalache, care turna apă din ibric tocmai unde și atât cât era de trebuință, fără a scăpa nicio picătură mai mult sau pe alătura. Apoi, împreunându-și palmele, boierul luă de două-trei ori apă în gură din ibric pe care, după o gargară răsunătoare, o scuipe cu zgomot tocmai în grădină; mai dădu cu sopon pe obraz, pe gât și pe urechi, plecă capul vădov de orice urmă de păr și dl Mihalache îi deșertă restul apei din ibric pe ceafă, gât, urechi cu aceeași dibăcie, fără a-i uda măcar gulerul cămeșii sale de burungiuc lucrată cu bibiluri. După aceea îi așeză peșchirul pe cap și pe ceafă, și dispăru.

Nu apucase boierul a șterge bine cu peșchirul, a îmbrăca halatul și a face cele trei cruci spre răsărit, de unde începu a se întrezări o dungă tranșafirie, că se ivi din nou camardinerul Mihalache aducând o grea tablă de argint, chesaua cu dulceți de chitru și un mare pahar de cleștar aburit de răceala unei ape de izvor. Abia își luă dulceața și se așeză pe un jilț-leagăn de paie jucându-se cu metaniile lui de odogaciu, că Mihalache se ivi pentru a treia oară, aducând pe o tăviță scumpă felegeanul cu cafea turcească umplută de coniac, care o așeză pe o măsuță lângă jilț și prezentă stăpânului său un ciubuc de iasomie cu imamea groasă de chilimbar; aprinse tunul cu o bucată de iască și așeză sub luleaua ciubucului o tăbliță rotundă de alamă.

Ciubucul acesta de dimineață era poate cel mai neprețuit din odoarele conului Costache și cel mai temut de întreaga suflare din curte și de pe moșie; pentru că de la el atârna toana bună sau rea a boierului de peste zi. Mai avea d-lui și alt ciubuc de lemn de cireș, numai de trei palme domnești, cu care se slujea în timpul zilei; apoi și o țigaretă de chilimbar în care omul cel mai voinic ar fi băgat cu înlesnire degetul său arătător și pentru care Mihalache îi făurea niște țigări cât o havană. O întrebuintă însă numai la oraș, când se ducea la cărți sau la teatru.

Ciubucul însă, cel de iasumie care atingea în lungime stânjenul lui Duca Duculec V-vod, era acel care se fuma pe îndelete în revărsat de zori și hătăra de restul zilei.

- Ei Mihalache, întrebă boierul, au dat grăunțe cailor?
- Încă nu, Măria Voastră, e prea devreme, abia i-au secelat și adăpat.
- Bine, bine, ai dreptate. Numai, spune vătafului de ogradă să le dea tainul după măsură... Da coconașu Gligori, fiul meu, s-a sculat?
- Chiar când aduceam cafeaua, d-lui trecea în camerdineria d-sale să-și facă baia rece. Coconița și duduia sunt încă în așternut. Doar numai madama miss face duș în odaia d-sale și-și cântă moliftele englezești de-i țin isonul toate găștele noastre.
- Hm! Dobitocule! Ce ai tu cu biata străină? Și ce tot îi dai cu madama miss? Zi-i de-a dreptul miss. Asta pe limba ei înseamnă că-i fată mare, bre!
- Să mă iertați, Măria Voastră... n-am știut. Ce-i drept, ar fi trebuit să ghicesc singur una ca asta; că mult mai e urâtă săraca, n-ar fi de diochi! Parcă-i o prăjină de salcie, cu un fuior de călț la vârful!
- Zău?! Ai fi dorit mata să fie tinerică și nurlie, ștregar bătrân ce-mi ești! Nu ți-e rușine să grăiești cu mine asemenea vorbe? Hai te cară de aicea, nerușinatule, și întrebă pe vechil când are de gând să pornească tamazlăcul la câmp? După ce va da arșița și musca? Spune-i d-sale că în luna asta se mulg vacile de cu noapte, nu acuma și că va fi vai de capul lui când mă voi mai deștepta cu dânsele la curte! Ai auzit?

Și rămas singur, conu Costache se îndeletnicea cu sorbirea cafelei și cu trimiterea în văzduh a unor șiruri întregi de rotocoale de fum albastru, pe când soarele scăpând în sfârșit de după dealuri, îi trimise și el prima săgeată tocmai pe tăvița de alamă de sub luleaua roșie și aurită a lungului ciubuc! Sub răcoarea aceasta înviorătoare, sub îmbălsămarea florilor mirositoare și a ierbilor cosite din proaspăt, umede încă de roua dimineții, își făcea Costache Vultureanu cheful în tihnă, ridicându-și, cu recunoștință, sufletul către Cel de Sus, care-l îngăduise a vieții șaptezeci și cinci de ani pe acest

pământ, fără zguduiri prea mari și prea mari suferințe; doar vreo două-trei bejenii întâmplare și acele în tinerețe, și care, pe lângă multe pagubi în gospodărie, îi dădură măcar prilejul a mai trece granița, ba la Țarigrad, ba la Viena, ba la Odesa și o dată chiar la Petersburg, sub împăratul Nikolai Pavlovici, însă totdeauna cu ifosul și ighemoniconul unui boier mare, fără a duce vreodată lipsa prin străini.

Numai o singură durere mai crudă îl încercase de la moartea părinților săi, atunci când o pierdu pe Cleopatra, sora hatmanului Neculai Mavrocordat și din pricina căreia atunci când o pierdu, suferi o mare durere, căci o luase din dragoste.

Câte târcoale nu dăduse el în jurul caselor din fundătura colțului lui Petrea Bacalu! Pe câte cucoane mari nu le rugase să-l împetească pe lângă velvistiernicul Mavrocordat, tatăl hatmanului și al Cleopatrei. Câte tarafuri de lăutari nu trimisese el noaptea pe sub ferestrele iubitei sale, să-i cânte de dor și inimă albastră, pe când el, înfundat în butca lui cu sticle, îi mai înviora, din când în când strigându-le:

„Oftați, cioroilor, mai din băierile inimii, de nu voiți să vă atârna acuma peile voastre de gard”. În zadar erau toate, pentru că vistiernicul hotărâse s-o călugărească pe Cleopatra, pentru ca băieții să rămâie folosiți cu partea ei. Cine știe de izbutea vreodată bietul amorezat de nu-i venea în gând să se destăinuiească mitropolitului Veniamin Costache cu care se înrudea și de nu ar fi mers cu îndrăzneala până a-i spune ritos Înaltpreasfinției Sale că el de Cleopatra nu se lasă nici mort. „Ori o ia cinstit și frumos din casa părinților ei, ori o fură chiar din mănăstirea Văratec, unde vor s-o schimnicească. Să știi că dau foc Văratecului cu tot ce se află într-însul, dar pe Cleopatra nu v-o las, Preasfinte!”

Bietul mitropolit, pentru a nu lăsa să se întâmple așa grozăvie, îl puse pe tânăr să facă Văratecului o danie de mai multe mii de galbeni, luă asupra lui sarcina de a îndupleca pe Mavrocordătești și izbuti așa de bine, că sluji chiar el și cu tot clerul Mitropoliei la cununia robului lui D-zeu Constantin cu roaba lui D-zeu Cleopatra, în biserica Talpalari, cu mare alai și ifos.

Pentru dânsa reclădise aproape din temelii curțile acestea din Vultureni. Cu ea dusese câțiva ani de o statornică și deplină fericire, având împreună mai mulți copii, din care le rămăsese numai unul Grigore sau Griguță, după cum îl alinta răposata când era mititel. Amândoi părinții îl iubeau ca pe lumina ochilor, căci numai pe dânsul îl aveau. El era singurul moștenitor al numelui și al averii. Dar vai, tot pentru dânsa și în preajma scumpului ei mormânt, avu să zidească frumoasa biserică din deal, pregătindu-și în